

створенням професійних шкіл на народних підприємствах, що з часом стало головним видом професійно – навчального закладу [8, с.224]. У кінці 50-х р. у НДР третина всіх професійних шкіл була організована на підприємствах становила дві третини від усіх профшкіл країни. Саме підприємство, було відповідальним за підготовку молодих спеціалістів

У різних країнах світу існують свої системи підготовки робітничих кадрів різні за принципами й масштабами підготовки, за джерелами фінансування, змістом навчання. За принципами організації всі існуючі системи підготовки робітничих кадрів можна об'єднати в чотири основні групи: державна система (із повним навчальним днем), ринкова (кон'юнктура попиту та реалізація визначаються фірмами), дуальна (зміст теоретичного навчання визначається державою, а професійна підготовка – підприємством) і четверта – змішана (професійно – технічна освіта поєднана з повним навчанням у школі і на підприємстві).

Першу систему підготовки робітничих кадрів використовують: Франція, Швеція, Фінляндія, Італія, Бельгія. Другу – Греція. Четверту – Нідерланди, Ірландія, Люксембург, Туреччина [9, с.24].

Дуже важливим є питання щодо термінів підготовки. Жодна з розвинених країн Європи не намагається здійснювати базову професійну освіту за короткостроковою формою навчання. Мінімальний термін навчання – 2 роки. Верхня межа 3,5,7 років і більше. Основною ланкою французької системи професійного навчання є школи, у яких учні одночасно здобувають початкову професійну освіту. Наступний етап профпідготовки здійснюється вже на підприємстві через велику різноманітність курсів, які фінансуються за допомогою "податку з метою навчання" із фонду зарплати.

Як показало вивчення джерел, однією зі спільних рис у системах професійного навчання західних країн є те, що в них значною залишається роль державних навчальних закладів. Паралельно діє також багато приватних фірм, які здійснюють чималий обсяг початкового професійного навчання. Характерною особливістю

профтехосвіти розвинутих країн є поєднання форм централізації й децентралізації її систем [10, с. 8].

Короткострокові курси на підприємствах також децентралізовані, тобто фірми самі вирішують, кого і якчити. Роль центрального уряду полягає в контролі за витратами на навчання. Навчанням із кожної професії керує спеціальна рада, до якої входять місцеві бізнесмени, які мають право вносити певні зміни до змісту навчальних програм. Швейцарська система професійної освіти децентралізована частково: школи фінансуються кантонами, в управлінні впливову роль відіграє влада, хоча школи одночасно володіють значною автономією [11, с.6].

Випускні іспити проводяться під керівництвом федерального уряду. Таким чином, іспити контролюються на федеральному рівні. Фінансуються на регіональному, а в практичній роботі швейцарські заклади професійної освіти повністю децентралізовані [12, с. 15 -16].

Досвід підготовки робітничих кадрів у розвинутих країнах Європи може бути використаний в Україні.

1. Абашкіна Н.В. *Розвиток професійної освіти в Німеччині*. Автореферат дисертації доктора педагогічних наук// Інститут педагогіки і психології професійної освіти. К., 1998. 2. Див.: Гергет А. Педагогическая мысль в Германии. К., 1995. 3. Генри М. Левин, Рассел И. *Образование, труд и занятость в развитых странах//Перспективы. Вопросы образования*. -1990 №2. 4.Гурье Л.И. *Начальное профессиональное образование во Франции (проблемы и тенденции развития)*: Автореф., дис.на соиск. степ. Д-ра пед наук.13.00.01) Рос. Акад. образования, Ин-т спец. Образ.-Казань, 1993. 5. Дьюи Дж. *Школа и общество*. Пер. с англ. – Москва. – Типография торгового дома А. Печковской, П.Буланже и К., 1907. 6.Клаудио де Моура Кастро. *Профессиональное обучение в развитых странах* Профессионал -1991-№5. 7.Див.:Коваленко Ю.И. *Профессиональное образование в ФРГ*.М.:Просвещение, 1988. 8. Омельяненко Б.Л. *Профессионально – техническое образование в зарубежных странах*.-М.: Высш.шк.1989. 9. Див.: Паринев А.В. *Реформа вищої педагогічної освіти в Англії. Передумови і тенденції розвитку (кінець 80-х початок 90-х років ХХ ст., Автореферат дисертації доктора педагогічних наук//Інститут педагогіки і психології професійної освіти.К.,1995. 10.Див.: Редакционная статья. Планка требований стала выше//Профессионал-1990 №2. 11. Шапкин В. *Чужой опыт можна сделать своим*. Профессионал-1990 № 2. 12.Шелер М. *Формы знания и образования // Избранные произведения*.-М.,1994.*

Надійшла до редколегії 12.10.08

А. Хачатрян, асп.

ВІРМЕНСЬКЕ ПИТАННЯ НА ПАРИЗЬКІЙ МИРНІЙ КОНФЕРЕНЦІЇ

Досліджено проблемні аспекти розгляду вірменського питання на Паризькій мирній конференції. Розглянуті основні чинники, що вплинули на прийняття рішення Великими державами. Проаналізовані наслідки рішень Паризької мирної конференції для Вірменії.

Aspects the problems of consideration the Armenian question at Parisian peace conference are explored. Basic factors which influenced on a decision-making by the Large states are considered. The consequences of decisions the Parisian peace conference are analysed for Armenia.

Важливе місце із завершенням бойових дій Першої світової війни займала проблема територіального поділу світу, яка переплелась з національними інтересами вірменського народу. Після саморозпуску Закавказького Сейму, що являв собою умовне об'єднання трьох закавказьких республік, 26 травня 1918 року Грузія, Азербайджан і Вірменія оголосили себе незалежними. 28 травня 1918 р. вірменська Національна Рада проголосила "Республіку Вірменія". Восени 1918 року, після поразки Німеччини та її союзників у світовій війні, Туреччина звільнила займані території Східній Вірменії, в результаті були відновлені кордони вірменської держави до 1914 року.

Сама ж республіка Вірменія, на жаль, в 1918–1920 рр. була скоріше об'єктом, а ніж суб'єктом міжнародних відносин. Вірменія не стала пріоритетом для європейських лідерів. Тому її питання розглядалися в

сукупності з іншими, більш значимими проблемами для Великих держав.

В період після Першої світової війни особливо важливим поряд з іншими постало колоніальне питання. В цей час, по-суті, зіштовхнулись два політичних курси: традиційно-анексіоністський і ліберальний. Перший представляли провідні колоніальні держави Англія і Франція, хоч і діяли вони по-дипломатичному обережно, озвучуючи свої ідеї за допомогою делегатів від домініонів і залежних країн. Цій політиці був протилежним так званий "ліберальний колоніалізм" В.Вільсона. Останній справедливо стверджував, що черговий передел колоній міг спровокувати велике суспільне незадоволення. В результаті під час Паризької мирної конференції 1919-1920 рр. вирішення вірменського питання опинилось на "перехресті" традиційно-анексіоністської і ліберальної політики Великих держав.

Паризька мирна конференція почалася через 2 місяці після Комп'єнського перемир'я. На момент офіційного відкриття I пленарного засідання Конференції 18 січня 1919 р. президент Франції Р.Пуанкаре проголосив: "Вірмени, сирійці й ліванці, араби, всі пригноблені народи, усі жертви, які випробували великі історичні несправедливості, всі мученики минулого, всі ображені народи, всі подавлені волі відродилися під ударами нашої зброї й повернулися до нас як їх захисника". [12]

Швидкість вирішення вірменського питання залежала від діяльності новоствореної міжнародної організації – Ліги Націй. 23 січня 1919 р. мова пішла про юридичний розподіл колоній, що вже перебували у фактичному володінні союзників, включаючи Османську імперію. Східні й колоніальні питання були менш складними, тому, щоб не втрачати часу, було запропоновано відразу розглянути дану тему. Однак, енергійний протест проти врегулювання турецького питання заявив глава США. Якщо керівники західноєвропейських делегацій віддавали пріоритет східним і колоніальним питанням, то він волів починати з Європи. [22]

Відзначимо, що розділ за фактом військової окупації визначав можливості реального володіння тими територіями, на які заявлялися претензії. Президент США, який мав за океаном 1 млн. 867 тис. солдат, не хотів конкретного обговорення. Він вважав, що його військових та людських ресурсів для опіки над вірменами в глибині Османської імперії було недостатньо.

27 січня 1919 р. глава США виклав Раді "десяти" Конференції своє розуміння опіки над територіями. За закритими дверима він порівнював мандат з анексією й вважав, що на завершальній стадії відносин бажаним є об'єднання опікуваних територій зі своїм мандатарієм. Для В.Вільсона було головним те, щоб підмандатні території дотримувалися принципу "відкритих дверей"; американський президент розглядав колонії Німеччини, як умовні володіння всіх переможців. Під час дискурсу на Конференції в певний момент виникла загроза з боку американських делегатів залишити конференцію, тому прем'єр Британії змушений був прийняти принцип мандату, хоча він наголосив на небажанні поширювати цей принцип на домініони. [16]

Через деякий час в рамках Конференції прем'єр-міністр Великої Британії Д.Ллойд Джордж повернувся до справ Османської Туреччини. Він нагадав, що Месопотамія, Сирія й інші її регіони потребують величезних витрат, а прибуток буде тільки завтра. "А хто схоче мати втрати сьогодні? Чи може Ліга Націй платити? І як збирати необхідні суми? Чи будуть інші члени Ліги підтримувати мандатаріїв матеріально?", [15] – поставив питання Д.Ллойд Джордж до учасників Конференції.

Англійський прем'єр наполягав, щоб президент США якнайшвидше прийняв рішення щодо опіки над Вірменською республікою. Адже на той час в Османській імперії перебувало близько 300 тис. британських військовослужбовців, більше 170 тис. з них – в Сирії, на Кавказі й інших віддалених місцях. "Ці війська повинні будуть піти, але вони не можуть зробити цього, не довідавшись, хто займе їхнє місце. Ми не зможемо піти й залишити людей різати один одного. Ми змушені залишити цю країну комусь," [8] – наполягав британський прем'єр-міністр.

У відповідь американський президент заявив, що хотів би запобігти прикріпленню мандатаріїв, якщо ними стануть великі держави, щоб світ не вважав, що великі держави просто ділять захоплену територію.

29 січня 1919 р. британська Імперська делегація представила Конференції проект резолюції, пропонуючи повне відокремлення Вірменії від Османської імперії. Наступного дня Рада "десяти" прийняла цю пропозицію. В.Вільсон

відповів, що почне відкрити пропаганду своїх поглядів, а дипломатія США запропонувала перенести конференцію в Женеву. На що Д.Ллойд Джордж відповів, що "так як Ліга (Ліга Націй – авт.) вже народилася 25-го числа, і тепер можна приступити до розділу колоній і мандатів на прийнятних для всіх умовах." [7] Він додав, що розподіл колоній і мандатів повинен поширюватися тільки на ті частини Турецької імперії, які дійсно завойовані.

В Проекті резолюції про мандатаріїв наголошувалося на повному відокремленні Вірменії. Гарантії її незалежності покладались на Лігу Націй. Ідея загального бюджету Ліги й одержання частини її доходів замість "відкритих дверей", означала для США допуск до прибутків колоній, без необхідності освоювати їх землі. У такому випадку основна частина прибутку повинна була надходити не від прямих інвестицій у колонії, а від посередницької торгівлі між ними й метрополіями.

В обмін на мандати над Вірменією й Константинополем Сполучені Штати віддавали німецькі колонії в Африці під національні мандати Ліги. Нарешті було прийнято рішення, що Вірменія повинна була повністю відокремлена від Турецької імперії. Її благополуччя й розвиток мали "становити священний обов'язок цивілізації". [19] Народи даної імперії, які не готові до самоврядування, могли потрапити під опіку Ліги, однак деякі з них "досягнуть рівня розвитку, коли їхнє існування, як незалежних націй, може бути попередньо визнане предметом адміністративних рад і підтримкою держави-мандатарія. Це буде відбуватись доти, поки вони не зможуть у власних силах існувати самостійно". [9]

У період двосторонніх переговорів англійці намагалися дати США другорядні "шматки", представляючи їх як плату за борги. В.Вільсон, у руках якого був потужний і невикористований важіль європейських боргів, увесь час давав зрозуміти, що йому виділяють тягар, а не плату. До того ж, В. Вільсон намагався звести всю справу до військового контролю у відокремлюваних османських регіонах. Оскільки Сполучені Штати не оголошували війну Туреччині – вони відмовлялися окупувати її столицю або Месопотамію й зводили все до європейського військового контролю. Посилаючись на широкі дискусії в американському суспільстві щодо східної політики, він попросив учасників Паризької конференції відкласти рішення з вірменського мандату на певний час. І на пряму пропозицію опіки над Вірменією, яку озвучив британський прем'єр, відповідав, що народ Америки не готовий до цього. Він стверджував, що "було б украй необачно приймати будь-яку форму мандату, поки не відомо, як вона здатна працювати". [6]

В рамках засідань Конференції 10 і 12 лютого 1919 р. союзники двічі зверталися до вірменського питання. Так, 10-го лютого лідери розглянули доповідь Верховної військової ради про Турецьку імперію й Закавказзя, над якою військові працювали з 30 січня. Документ представляв лорд А.Мілнер. У ньому точно вказувалася кількість військ від кожної держави й місце їхньої дислокації. Англійці відразу виступили проти італійського просування на Кавказ, а Д.Ллойд Джордж запропонував США розділити важкий тягар майбутніх витрат. Але В.Вільсон відмовив виділити війська, знову нагадавши, що його країна не перебуває в стані війни з Туреччиною. [11]

12 лютого лідери держав зібрали Верховну військову раду на якій планувалося обговорення низки проблем Кавказу та Закавказзя. У той же день вірменський делегат А.Агаронян, який очолював делегацію Східної Вірменії, направив Меморандум учасникам конференції, майже всім її делегаціям. Відзначимо, що Меморандум вимагав повну незалежність для об'єднаної Вірменії. Для підтримки незалежності вірменської держави

потребувалось не менше 12 років захисту колективними силами союзників або Ліги Націй, а також прямого керівництва якого-небудь мандатарія. Від останнього очікували роззброєння цивільного населення, усунення турецьких чиновників, покарання ініціаторів і учасників різанини; виселення кочових племен, які бунтують, переселення недавно прибулих мусульманських іммігрантів; повернення жінок і дітей. Конференція, за змістом Меморандуму, повинна була зажадати від Османської імперії відшкодувати заподіяні вірменам матеріальні збитки. У відповідь республіка Вірменія приймала на себе частину оттоманського боргу. [1]

З текстом Меморандуму вірменські делегати виступили 26 лютого 1919 року на Раді "десяти". Вони зазначили, що є представниками Вірменської Республіки, заснованої належним чином рік тому, що в їхній країні діють парламент і уряд, є регулярна армія, яка досягла 50 тис. осіб і пройшла свій шлях боїв на захист країни від зовнішньої агресії. Вказавши на різанину, що спустошила всі вірменські вілаєти Османської імперії, А.Агаронян виклав історію державних інститутів республіки Вірменії та її лояльність до парламентської Російської республіки, якщо та буде побудована на федеративних засадах. Він вказав на неприйнятність Брест-Литовського договору й пов'язані з ним втрати. [13]

До вимог глави делегації входили визнання незалежності Вірменії, а також матеріальна, моральна й, можливо, військова допомога союзників. Оскільки вірменські збройні сили запобігли просуванню турків на Кавказ і затримали на сім місяців перекидання їхніх частин у Месопотамію, чим допомогли англійському генералові Е.Алленбі досягти там перемоги делегація вимагала визнання Вірменію воюючою стороною й місця за столом Конференції. Звертаючись до питання об'єднання республіки з вірменськими провінціями Туреччини, А.Агаронян мав на увазі, що вже наявна основа республіки є єдиною достатньою опорою для реорганізації й відновлення Турецької Вірменії, на даний момент обезлюдненої і зруйнованої турками. [14]

Як бачимо, програма була досить поміркованою й цілком реальною. Вона уникала зайвої конкретизації й не пред'являла твердих вимог.

В той час, як суперечки з османського питання набули гостроти, В.Вільсон знову став ініціатором полеміки. Він пропонував створити Міжсоюзницьку комісію в Сирії, щоб спрогнозувати з якими проблемами зіштовхнеться будь-яка держава, що одержить мандат. До Комісії мали ввійти французи, англійці, італійці і американці. Це стурбувало французького лідера Ж.Клемансо, який нейтралізував американську пропозицію, поширивши дію Міжсоюзницької комісії на всі відокремлювані землі Османської імперії: Палестину, Месопотамію, Вірменію. Він наполягав, щоб мандати на Близькому Сході поділили ще до від'їзду експертів і обіцяв, що "під дулами гармат араби стануть приязнішими". [20]

Президент США знову підкреслив, що офіційний Вашингтон не зацікавлений в подібних проектах, адже вони довготривалі та маловигідні. Американська ідея з комісією зовсім не подобалася А.Агароняну – вона змушувала гаяти час. Таким чином, період із 30 січня по 28 квітня 1919 р. став часом першої невдачі Вірменського питання в Лізі Націй.

5 травня 1919 р. Д.Ллойд Джордж на Конференції знову висловив готовність негайно вирішити питання мандату. І знову В.Вільсон відступив, говорячи, що "його (питання про мандат – авт..) навряд чи можна вирішити за 48 годин" [21]. 13–17 травня 1919 р. Д.Ллойд Джордж провів другий раунд дипломатичного "бою", в черговий раз пропонуючи, щоб "турки залишили Європу

і Вірменію", а США прийняли мандат на Вірменію і Константинополь. В.Вільсон знову відповів, що не може розв'язати це питання, поки не повернеться в Сполучені Штати й не встановить із повною безсумнівною, що США можуть взяти цей мандат. Американський президент пообіцяв, що його країна, як член Ліги Націй, стане гарантом договору з Туреччиною. Він сподівався, що опіка від імені Ліги Націй забезпечить режим "відкритих дверей" у всьому регіоні. Наступного дня прем'єр Британії запропонував Раді "чотирьох" Паризької конференції резолюцію про два окремих мандати Америки на Вірменію і Константинополь з протоками. Згідно неї, В.Вільсон отримував опіку над "Провінцією Вірменія в кордонах, погоджених між делегаціями Сполучених Штатів, Британії, Франції й Італії, якщо Сенат дасть на це згоду". [4]

Закінчивши розробку Версальського договору, лідер англійської політики робив все можливе, щоб конкретизувати позиції США й умови миру з Туреччиною. В той же час уряд Англії виступив категорично проти посилення ролі американців на території колишньої Османської імперії. Ряд членів кабінету, включаючи Е.Монтегю й Дж.Керзона, пригрозили відставкою, а більшість кабінету прибули 19 травня в Париж, щоб там обговорити османське майбутнє. Якщо Е.Монтегю був категоричним у своїх вимогах щодо нейтралізації ролі США в даному регіоні, то Дж.Керзон, В.Черчилль і А.Бальфур займали більш прийнятні для США позиції [5]. Так, В.Черчилль сприймав американський мандат на протоки, Константинополь і Вірменію із Трапезундом. Не заперечував проти мандату на столицю Вірменії й А.Бальфур. Остаточного ж рішення прийнято не було, весь час проводились лише дискусії. [3]

21–31 травня 1919 р. Рада "чотирьох" знову обговорювала справи на Близькому Сході. Це обговорення стало одним з вирішальних раундів у Парижі з вірменського питання. Меморандум Д.Ллойд Джорджа нагадував про готовність визнати американський мандат на Західну Вірменію, Кілікію й Константинополь із протоками, до якого додавався тимчасовий, до стабілізації положення в Росії, мандат на Російську Вірменію, Азербайджан і Кавказ.

Але вже 26 травня 1919 р. англійці несподівано запропонували Франції мандат, який не обговорювався раніше, на Константинополь, всю Анатолію, Вірменію (якщо її не віддадуть американцям) і Сирію. А 28 травня того ж року вони запропонували, щоб Америка одержала мандат на весь турецький спадок, як у Європі так і Азії, включаючи Сирію, але без Месопотамії й Палестини. Ця пропозиція викликала шалену лють Ж.Клемансо. Задум англійського прийому був зрозумілим: зіштовхнути французів з американцями й запропонувати кожній стороні свідомо більше, ніж вона зможе прийняти. Франція хотіла тільки Сирію – їй же додавали всю імперію, включаючи Вірменію. В.Вільсона цікавили Кілікія й Палестина, а йому віддавали всю імперію без Палестини або Месопотамії, але зате з "бійкою" проти французького прем'єра, й в перспективі – і проти Росії. Ситуація зайшла в глухий кут.

Літо й осінь 1919 р. знову пройшли в дипломатичних маневрах навколо османської спадщини. Вже 1–5 червня 1919 року повністю розвалився військово-політичний союз Великобританії, США й Франції на користь англо-німецького зближення. Ініціаторами цього були англійці, лідерство яких почасти підсилювалося Італією. 1 червня 1919 р. Д.Ллойд Джордж вже в другий раз відкрито заявив на Раді "чотирьох", що колишнього союзу більше немає [10].

Ще раз вірменське питання прозвучало безпосередньо у Версальському трактаті. Зокрема, в статті 116

ззначалось, що Німеччина визнає остаточне скасування Брест-Литовського договору, так як і всіх інших договорів та угод, які вона уклала з листопада 1917 р. з урядами або політичними угрупованнями, що утворились на території колишньої Російської імперії. [17]

Навесні, 19 березня 1920 р., комісія Г.Кінга – Ч.Крейна запропонувала США взяти мандат на Османську імперію, включаючи Палестину (яку їм ніхто не віддавав) і Вірменію [27]. Альтернативним мандатарієм називалася Британія. У цей день американський Сенат провів голосування й висловився проти вступу до Ліги Націй, але питання прийняття мандату на Вірменію не обговорювалося.

З іншого боку, ще 12 березня 1920 р. Верховна рада союзників запропонувала мандат на Вірменію Лізі Націй. Поряд з державотворенням вона прийняла на озброєння ідею вірменського національного утворення. Оскільки жодна з держав не приймала мандату, Рада вирішила внести в текст договору з Туреччиною, що ця територія буде поставлена під захист Ліги. Добре розуміючи, що держава не зможе існувати без створення своєї безпеки й необхідних ресурсів, було поставлено питання про армію. Республіка Вірменія мала 25 тисяч солдат, союзники ж вважали, що їх повинно бути не менше 40 тисяч. [26]

Рішення Верховної ради не було секретом для Вірменської національної делегації, що перебувала в Лондоні. Делегатів сповістили про план перевести Вірменію "під захист Ліги". Потім делегація повернулася в Париж, куди перенесли Раду Ліги Націй, попередньо підготувавши й розіславши 6 квітня 1920 року у Форейн оффіс, представникам Ліги Націй, що опікалися вірменським питанням Е.Драммонду, Е.Венізелосу й Ф.Вертіло проєкт "Доходів і витрат майбутньої Вірменської держави" на 10 років. У ці ж дні, 20 березня 1920 р., Єреваном був підготовлений другий варіант "Проєкту про допомогу". Він вимагав 20-річного мандату Ліги Націй зі збереженням статусу політичної незалежності Вірменії. Документ виголошував можливість продовжувати цей строк при взаємній згоді сторін, щораз на 5 років. Представникові й радникам Ліги Націй, як і раніше, віддавали підготовку всіх законопроектів, інструкцій і декретів. Вони могли пропонувати будь-які адміністративні заходи, які могли вважатися корисними. [27]

У заключному обговоренні вірменського питання в рамках Паризької мирної конференції зіграли певну роль і дві доповіді, підготовлені військовою місією Дж.Харборда під час її поїздки 25 серпня – 23 жовтня 1919 р. по Близькому Сходу й Вірменії [27]. Проїхавши маршрутом по Кілікії через Діарбекір, Харберд, Сивас, Ерзінджан, Ерзерум, Баязет, Карі й Сарикамиш до Єревана, генерал Харборд 30 вересня 1919 р. мав зустрічі з католикосом Геворгом V в Ечмиадзіні й 30 вересня – 2 жовтня із прем'єр-міністром Вірменії А.Хатисяном, членами його кабінету. Крім них, перед від'їздом і після повернення в Париж відбулися консультації з П.Нубаром, А.Агароном, генералами А.Багратуні й Г.Корганяном. А 20–21 вересня 1919 р. глава місії мав робочі зустрічі з М.Кемалем і К.Карабекіром в Ерзерумі. [64]

Вже 25 жовтня 1919 р. генерал Харборд представив керівнику американської делегації в Парижі Ф.Полку свій звіт з 12 додатками. Його резюме відразу телеграфували державному секретарю Р.Лансінгу в Держдепартамент. І хоча повернувшись додому, група представила до 12 листопада копії своїх доповідей Військовому міністерству США й Білому Дому, вони не відіграли істотної ролі перед голосуванням, що пройшло через тиждень. Лише 3 квітня 1920 р. В.Вільсон передав висновки Дж.Харборда Сенату США і вони були опубліковані.

Описуючи плани республіки Вірменії в Парижі, генерал починав з репатріації, формування Конституційних зборів й уряду в західних областях. Республіка Вірменія лише підключалася й підкорялася цій схемі. [18]

Як економічно виправдане рішення, керівник американської місії запропонував: "Держава, що стане мандатарієм Вірменії й Закавказзя, не прийнявши контролю над дотичною територією Малої Азії – Анатолією й Константинополем з його внутрішніми районами Румелії, зробить це в самих несприятливих умовах. Немає мудрості в тому, щоб включати зараз турецьку територію в окрему Вірменію, які б не були прагнення вірменів". [23]

Таким чином, відмова Сенату США на мандат Вірменії поклала кінець домовленостям між Верховною Радою і Лігою Націй до весни 1920 р. Реально питання з Лігою Націй і допомогою США було вичерпане. Керівники Вірменії повинні були зробити відповідні висновки. Адже головною проблемою їхньої політики було те, що Вірменія не стала сферою важливих інтересів жодної із західних країн. В таких умовах західні орієнтири вірменської дипломатії не могли претендувати на вагомні перспективи.

Замість негайних переговорів з Радянською Росією й кемалістською Туреччиною, лідери Вірменської республіки сподівалися на міфічне втручання Ліги Націй або окремих союзників.

2 грудня 1920 р. питання про прийом Вірменії до Ліги Націй обговорювалося у Женеві й одержало односторонню відмову з боку учасників тристоронньої франко-італо-британської в рамках Женевської наради. На засіданні англійського кабінету міністри теж вважали, що Ліга Націй не зможе гарантувати вірменські кордони чи незалежність. Нарада міністрів Ліги Націй вирішила не приймати Вірменію в Лігу, інакше виникне питання щодо ст. 10 Уставу, яка вимагає захисту її цілісності й незалежності від зовнішньої агресії. Було визнано, що Ліга не може виконати цього зобов'язання. [25]

Зі своєї сторони А.Агароном провів у Парижі зустрічі з американським послом Х.Уоллейсом і бельгійським міністром закордонних справ П.Гімансом. Він наполягав "на необхідності негайного зайняття союзницькими військами лінії Трапезунд–Ерзерум" [26], що означало фактичну опіку американців над вірменською територією.

Збори Ліги в останні дні засідань, 14 грудня 1920 р., відмовили Вірменії в повноправному членстві. Хоча 18 грудня того ж року в Женеві до порядку денного включили повідомлення Комітету з розгляду питання про Вірменію "Стан у Вірменії". Румунська делегація пропонувала негайно направити в регіон експедиційний корпус під командуванням союзницького Генштабу, набраного пропорційно населенню країн-членів Ліги Націй. Однак вірменські делегати вирішили продовжувати переговори з Верховною Радою і членами Ліги Націй. Рада повинна була заслухати вірменське питання на своєму наступному зібранні. [27] Але це вже було безперспективно, адже в цей час Радянська Росія фактично поглинула вірменську республіку.

Отже, в складних перипетіях повоєнної міжнародної ситуації була виборена незалежність вірменської держави. Але вона знаходилася у надзвичайно важкому матеріальному становищі, після років перебування під османською владою і тому неодмінно потребувала захисту від міжнародного середовища і Ліги Націй.

Дійсно, хоча нова держава постійно прагнула міжнародного визнання, їй не вдалось досягти нічого конкретного. Завдяки діяльності вірмен діаспори, різних вірменських і благодійних організацій, світова громадськість була в основному приязно налаштована до Вірменії. Європейські дипломати і державні особи були досить щедри на заяви про симпатію і підтримку, але

жодна держава офіційно не визнавала молоду республіку. У цій великій грі зазнало поразки й вірменське питання, що марне пов'язувалося з Англією, Францією, США, а потім і з Лігою Націй.

1. Архив внешней политики СССР. – 1920. – Ф. 132. – Оп. 2. – Д. 3. – Л. 36–43. 2. *Водовозов В.В.* Версальский мир и Лига Наций. – Пт.: Мысль, 1922. 3. *Гершоу З.М.* Вудро Вильсон. – М.: Мысль, 1983. 4. *Ллойд-Джордж Д.* Правда о мирных договорах. В 2-х т. Т. 2. – М.: Изд-во иностранной литературы, 1957. 5. *Никольсон Г.* Как делался мир в 1919 г. Пер. с англ. – М.: ОГИЗ, 1945. 6. ЦДІА РА. – Ф. 199. – Оп. 1. – Спр. 12. – Арк. 20–22. 7. ЦДІА РА. – Ф. 199. – Оп. 1. – Спр. 24. – Арк. 3–5. 8. ЦДІА РА. – Ф. 199. – Оп. 1. – Спр. 43. – Арк. 65. 9. ЦДІА РА. – Ф. 199. – Оп. 1. – Спр. 60. – Арк. 9. 10. ЦДІА РА. – Ф. 199. – Оп. 1. – Спр. 73. – Арк. 4. 11. ЦДІА РА. – Ф. 200. – Оп. 1. – Спр. 160. – Арк. 5–

12. ЦДІА РА. – Ф. 200. – Оп. 1. – Спр. 177. – Арк. 25. 13. ЦДІА РА. – Ф. 200. – Оп. 1. – Спр. 288. – Арк. 53–59. 14. ЦДІА РА. – Ф. 200. – Оп. 1. – Спр. 301. – Арк. 13. 15. ЦДІА РА. – Ф. 200. – Оп. 1. – Спр. 325. – Арк. 15. 16. ЦДІА РА. – Ф. 200. – Оп. 1. – Спр. 420. – Арк. 42. 17. ЦДІА РА. – Ф. 200. – Оп. 1. – Спр. 450. – Арк. 31–34. 18. ЦДІА РА. – Ф. 200. – Оп. 1. – Спр. 511. – Арк. 4–12. 19. ЦДІА РА. – Ф. 200. – Оп. 2. – Спр. 17. – Арк. 31. 20. ЦДІА РА. – Ф. 200. – Оп. 2. – Спр. 61. – Арк. 27–30. 21. ЦДІА РА. – Ф. 200. – Оп. 2. – Спр. 66. – Арк. 3–5. 22. ЦДІА РА. – Ф. 223. – Оп. 1. – Спр. 25. – Арк. 31. 23. ЦДІА РА. – Ф. 430. – Оп. 1. – Спр. 1227. – Арк. 3–4. 24. ЦДІА РА. – Ф. 430. – Оп. 1. – Спр. 64. – Арк. 20–22. 25. ЦДІА РА. – Ф. 430. – Оп. 1. – Спр. 72. – Арк. 11–14. 26. ЦДІА РА. – Ф. 430. – Оп. 1. – Спр. 79. – Арк. 46–51. 27. *Hovannisian Richard G.* The republic of Armenia. – Vol. 2. From Versailles to London, 1919–1920. – Berkeley, Los Angeles, London: University of California press, 1982.

Надійшла до редколегії 12.10.08

А. Шилова, канд. іст. наук

ПОЛІТИКА УКРАЇНИ У ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНІЙ КРИЗІ НА БАЛКАНАХ (1991–1995 рр.)

Проаналізовано роль і місце України в зусиллях світового співтовариства в урегулюванні югославської кризи.

The role and place of Ukraine in the international community efforts in the settlement of Yugoslav crises is analyzed.

Стабільність ситуації на Балканському півострові має велике значення для безпеки України. Україна, не будучи суб'єктом, що формує геополітичний простір навколо себе, а як об'єкт великої політики і масштабних процесів, що розгорталися у новій Європі, була не вільною у визначенні власного ставлення до процесів, які відбувалися на Балканах тому, що сама переживала процес визнання і становлення. Крім того, курс на дезінтеграцію югославських республік співпав з курсом на розвал "імперського Радянського Союзу". Саме тому протягом 1991 року – в період кульмінації кризи в СФРЮ та початку її розпаду – Україна не втручалася в розвиток подій на Балканах.

Надалі важливу роль у визначенні позиції України щодо балканської кризи відігравала її конкуренція з Росією за "увагу" Заходу, перш за все США, адже "ніколи раніше в сучасній історії жодна країна не домінувала на землі настільки повно, як це роблять сьогодні Сполучені Штати" [26, с. 7], в руках яких, за словами директора Французького інституту міжнародних відносин Террі де Монбриаля, "ключі до еволюції міжнародних відносин" [26, с. 8]. У такій ситуації єдиною можливістю для України залишалося слідування в дусі "одностороннього рівняння на Захід" проторованим шляхом, який визначили провідні західні держави. Це зводилося до підтримки нею мирних ініціатив груп держав або окремих країн і відмови від висування власних пропозицій, а також визнання слідом за Заходом незалежних держав, що виникали на території Югославії: не тільки гомогенної Словенії, але й багатонаціональних Хорватії, у якій точилася зброя боротьба, і навіть Боснії та Герцеговини. Пояснювалося це, по-перше, відсутністю на той час чітко визначених глобальних пріоритетів економічного та політичного характеру, що безпосередньо впливали з невизначеності стратегічних напрямів соціально-економічних перетворень на національному рівні, а, по-друге, відсутністю в Україні відповідної економічної бази та організаційної інфраструктури для реалізації своїх інтересів на міжнародній арені.

Виступаючи за якнайшвидше врегулювання югославського конфлікту, Україна всіляко підтримувала миротворчу діяльність ООН, ОБСЄ, ЄС, посередницькі членів міжнародної Контактної групи. Вона виступала за вирішення всіх існуючих суперечностей між етнічними спільнотами в Югославії лише мирними політичними засобами і дотримання всіма конфліктуючими сторонами резолюцій Ради Безпеки ООН щодо врегулювання югославського конфлікту.

При цьому позиція України стосовно врегулювання югославської кризи, як неодноразово заявляло її МЗС, ґрунтувалася на принципах поваги до суверенітету, територіальної цілісності, недоторканності кордонів і державної незалежності всіх колишніх суб'єктів СФРЮ, невтручання у внутрішні справи нових незалежних держав, дотримання прав усіх національних меншин і етнічних груп згідно з нормами міжнародного права, а також невизнання територіальних надбань, отриманих за допомогою сили [14].

Україна вважала за необхідне припинення бойових дій всіма конфліктуючими сторонами у колишній СФРЮ, невтручання суб'єктів колишньої Югославії у внутрішні справи одне одного, виведення підрозділів Югославської Народної Армії та Хорватської Армії з Боснії та Герцеговини, включаючи розпуск та роззброєння всіх підрозділів, встановлення ефективного міжнародного контролю за невикористанням важкої зброї, припинення практики примусового переселення населення та "етнічних чисток", створення умов для ефективного надання гуманітарної допомоги [14]. Україна стояла на тому, що використання сили не може автоматично привести до поновлення миру в колишній Югославії.

Виходячи з примату міжнародного права в міжнародних відносинах, Україна, за заявою її МЗС, розглядала введення режиму санкцій ООН проти СРЮ як невід'ємну складову частину міжнародних зусиль по мирному врегулюванню кризи в колишній Югославії. У відповідь на резолюції Ради Безпеки ООН 757 (1992), 787 (1992), 820 (1993) Кабінет Міністрів України прийняв постанови № 342 (1992), 710 (1992), 356 (1993), якими зобов'язав міністерства та відомства України, Раду Міністрів Республіки Крим, місцеві державні адміністрації, підприємства, об'єднання, організації та установи, що здійснюють водні та повітряні сполучення, інженерно-технічне обслуговування суден і літальних апаратів, включаючи послуги щодо страхування, а також спортивні, науково-технічні та культурні зв'язки з Союзною Республікою Югославією, забезпечити виконання положень цих резолюцій.

Україна разом з іншими придунайськими країнами несла основний тягар по неухильному дотриманню санкцій. В результаті національній економіці нашої держави було завдано значних збитків (понад 5 мільярдів доларів США), до небезпечного мінімуму зведено рівень вантажно-транспортних перевезень на одній з найпотужніших транспортних артерій Європа-Дунай, що загрожувало закриттям таких провідних судноплавних